

Пророк Н.В.

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка лабораторії психодіагностики та науково-психологічної
інформації

*Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
м. Київ, Україна*

Психологічна культура працівників освіти: результативний аспект

В сучасній психолого-педагогічній науці психологічну культуру розглядають як *інтегральне поєднання* психологічної компетентності, ціннісно-сміслового компоненту (ставлення до людей, світу, власної діяльності), когнітивної складової та рефлексії. Компетентність при цьому розуміється як поєднання знань, умінь, навичок та здатності застосовувати їх в процесі життєдіяльності [2; 5; 11; 7 та ін.]. Психологічну культуру як інтегральне індивідуально-особистісне психологічне утворення, що формується в діяльності, відносять до структур «найбільш адекватного особистісного забезпечення цілей, задач і змісту діяльності», які виникають у процесі пристосування особистості і діяльності [2; 9]. Адже психологічна культура збільшує ефективність вирішення широкого кола професійних повсякденних завдань працівників освіти, а отже є чинником досягнення високої успішності їхньої професійної діяльності. І тому вона, як психологічне явище, є одним із аспектів процесу формування професіоналізму, компетентності, професійної зрілості [8; 4; 10]. Найбільш інтенсивно цей процес відбувається в професійній діяльності, самоосвітній діяльності і в результаті саморозвитку.

В наукових дослідженнях, описуються різні результати, до яких призводить достатній розвиток психологічної культури у працівників освіти. Це і примноження знань, вмінь, навичок, і збагачення та гармонізація особистості, і прилив життєвих та творчих сил, і відчуття вдовolenня від своєї професійної праці тощо [5; 8; 9]. Часто підкреслюється, що розвиток психологічної культури призводить до підвищення потенціалу саморозвитку

особистості [2; 4 та ін.]. Адже в процесі роботи над власною особистістю людина все більше прояснює і поглиблює свої відношення не тільки з собою, а і з іншими людьми, із об'єктивною реальністю в цілому. Зокрема, випрацювання певних стратегій розвитку своєї психологічної культури впливає на формування індивідуального стилю професійної діяльності, оптимізує стратегії творчості і життєтворчості [6; 4: 1].

Високий рівень розвитку психологічної культури і вміння (здатність) цілеспрямовано працювати над собою (і щось змінювати в собі) закономірно призводять до підвищення професійної компетентності, а отже і до покращення результативності (ефективності, успішності) професійної діяльності. Один із проявів професійної компетентності - розвиток вміння швидко вирішувати складні професійні завдання. Тобто, це вміння також є одним із важливих результатів високого рівня розвитку психологічної культури.

Про розвиток психологічної культури також свідчать зміни: в мотиваційній сфері (зокрема, підвищення внутрішньої мотивації та вмотивованої спрямованості особистості на самовдосконалення, підвищення мотивації досягнення), в смисловій і ціннісній сферах, у вольовій саморегуляції. Необхідно підкреслити: розвиток мотиваційно-цільової сфери відбувається не тільки по відношенню до провідної професійної діяльності, а й охоплює практично все коло соціально значущих зв'язків та стосунків людини. І, як ми вже зауважували, узагальненими результатами високого рівня розвитку психологічної культури є розвиток професійної компетентності і гармонізація особистості. Зростає не тільки осмисленість професійної діяльності, а й її особистісна значущість і творче відношення до неї.

Важливим результатом і, одночасно, параметром процесів формування психологічної культури є розвиток рефлексивності [12; 2; 8]. В цьому процесі усвідомленість різних аспектів своєї особистості, своєї професійної діяльності і взаємин з оточенням може постійно поглиблюватися, наприклад,

в напрямку все більшого розуміння своєї особистості (своїх сильних і слабких сторін). Таке розуміння може привести і до пошуку все нових і нових форм роботи над собою.

Підвищення особистісної, соціальної, професійної зрілості особистості також розглядається як один із суттєвих результатів процесу розвитку психологічної культури [1; 2; 9]. І тут необхідно уточнити психологічні критерії зрілості особистості. Найчастіше в якості критерію зрілості виділяється відповідальність (точніше, суспільна відповідальність) особистості за свої вчинки. Досить ефективний в плані операціоналізації підхід до критерію зрілості особистості було запропоновано Б.С.Братусем. Він вважає, що рівень зрілості можна вивчати через тактику цілепокладання. Зокрема, зріла особистість, на його думку, відрізняється мистецтвом розводити ідеальні і реальні цілі [3]. Ще одним можливим критерієм зрілості є здатність особистості до здійснення свобідного особистісного вибору [6; 10; 12]. Спільним в цих критеріях зрілості є те, що особистість в них розглядається як діюча особистість, яка ставить нові завдання, прагне до різних цілей і мотивів.

Отже, на наш погляд, сутність процесу набуття психологічної культури полягає не тільки у реалізації внутрішніх можливостей, здібностей людини та її особистісного потенціалу (зокрема, у професійній діяльності), а й у розвитку цих здібностей, можливостей і потенціалу, у розвитку здатності все більш ефективніше взаємодіяти з соціальним оточенням і з самим собою.

Процес розвитку психологічної культури передбачає «включеність» в «роботу над собою», в якій й реалізуються та розвиваються внутрішні можливості і здібності. Тому, здатність працювати над собою, відчуття примноження сил, здібностей, знань, професійних навичок і вмінь, також можна розглядати як критерії процесу розвитку психологічної культури. Тобто, процес розвитку психологічної культури передбачає (і, одночасно, має своїм результатом) не тільки активну особистісну позицію, усвідомлення необхідності роботи над собою, а й розвиток професійної компетентності.

Тому, наприклад, при розгляді процесу набуття психологічної культури практичним психологом, окрім представлених вище критеріїв, можна використовувати такі, які враховують головні виміри професійної ситуації, зокрема:

1) Правильність оцінки професійної проблеми/завдання (яка, зокрема, передбачає розуміння особливостей тих професійних проблем, які вирішуються в даній організації; вміння правильно діагностувати; вміння знайти оптимальний підхід до клієнта; володіння специфічними психологічними технологіями, експрес діагностичними методами тощо).

2) Правильність оцінки свого професіоналізму, можливостей оптимально вирішити професійну проблему/завдання. Адекватність такої оцінки визначається: рівнем розвитку особистісної рефлексії; розумінням потреб клієнтів тощо. Зауважимо, що оцінка загальних і спеціальних знань повинна бути тісно пов'язана з особливостями тих професійних проблем, які вирішуються в даній організації.

3) Роздуми на тему необхідності вдосконалення своєї особистості (як головного засобу професійної праці практичного психолога) і своєї професійної компетенції.

Безумовно, ці психологічні виміри, засновані на самооцінці, є досить складними, але вони дають можливість більш точно охарактеризувати рівень розвитку психологічної культури особистості.

Література:

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека, характеристики и условия достижения. М.,1998.

2. Бодров В. А. Профессиональная зрелость человека (психологические аспекты) // Феномен и категория зрелости в психологии / отв. ред. А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко. – М. : Институт психологии РАН, 2007. – С. 174–197.

3. Братусь Б. С. Аномалии личности / Борис Сергеевич Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 301 с.

4. Климов Е.А. Психология профессионала. М.: Изд-во "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. – 400 с.
5. Певзнер Н. Ю. Психологическая культура педагога и эффективность профессиональной деятельности : автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Н. Ю. Певзнер. – Казань, 2007. – 22 с.
6. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М.Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
7. Рибалка В.В. Особистісний підхід у навчально-виховній роботі з підлітками: Метод. рек. для шкільних психологів. – Одеса: Вид-во ОІУВ, 1996. – 36 с.
8. Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека: монография / В. В. Семикин. – СПб., 2002. – 173 с.
9. Смирнова Е. Е. Содержание понятия «психологическая культура педагога» и пути ее формирования в системе повышения квалификации / Е. Е. Смирнова // Вестник Новгородского государственного университета имени Ярослава Мудрого. – 2010. – № 58. – С. 76–79.
10. Чапрак Я. В. Психологічна культура як невід'ємний компонент професіоналізму педагога / Я. В. Чапрак // Вісник : Педагогіка : [зб. наук. пр.] / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2009. – Вип. 21. – С. 118–123.
11. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н. В. Чепелева – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 32 с.
12. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). - К.: Миллениум, 2003. - 152 с.